

DE PELGRIMSTAFEL IN HET SINT-JULIANUSGASTHUIS

Inhoud

03	Inleiding
04	Sint-Julianus, een heilige?
06	Het Sint-Julianus van de Vlamingen te Rome.
06	Het ontstaan van de gasthuizen.
07	De medische voorzieningen in de 14de eeuw te Antwerpen.
12	Het Sint-Julianusgasthuis en zijn weldoenster.
13	Het huishoudelijk reglement.
14	De economische crisis.
14	De organisatie van de openbare onderstand.
16	De broederschap van Loreto neemt het bestuur van het gasthuis over.
17	De Franse bezetting.
18	Een nieuw begin.
19	De huidige bestemming van het gasthuis.
19	De Pelgrimstafel.
22	De inrichting van de Sint-Julianuskapel op Witte Donderdag.
24	De beschrijving van de architectuur.
27	Het Vlaams Compostelagenootschap (door L.Vermoesen).
29	De erkenning van de Pelgrimstafel als immaterieel erfgoed door Erfgoed Vlaanderen.
29	Bibliografie
31	Bestuurders van het Sint-Julianusgasthuis

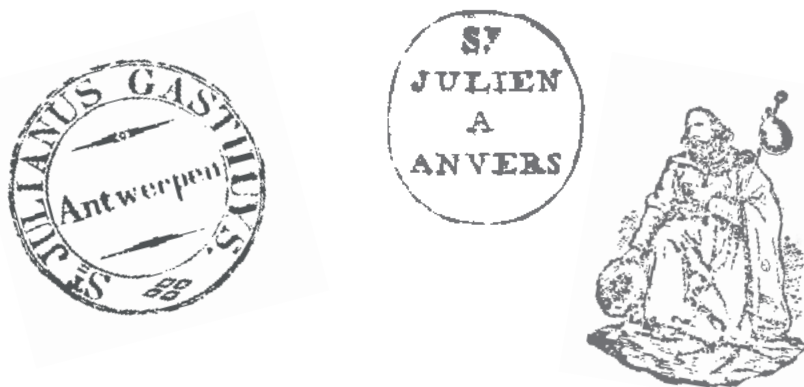
Inleiding

Een legende is een stichtend verhaal over een wonder uit het leven van een heilige. In de christelijke iconografie spreekt een legende tot de verbeelding van de gelovigen. De Marialegenden waren bijzonder talrijk en de excessen van heiligenverering op het einde van de middeleeuwen waren de oorzaak van de Reformatie waarbij Luther sprak van een “leugende”. Als reactie hierop ontstond de Contrareformatie met de Bollandisten gesticht door de jezuïet Johannes Bollandus. Zijn levenswerk was het kritisch wetenschappelijk onderzoek of hagiografie over het leven van de heiligen en werd in 1640 uitgegeven in de Acta Sanctorum. Sedert 1905 zijn de Bollandisten gevestigd in het Sint-Michielscollege te Brussel en zijn toen begonnen met de uitgave van het tijdschrift Acta Bollandiana als supplement van de Acta Sanctorum. De legende van Sint-Julianus wordt in volume 63 beschreven.

Legende en traditie zijn de oorsprong en bestaansreden van de Pelgrimstafel dat reeds eeuwenlang gedekt wordt op Witte Donderdag. Deze oude traditie vond haar oorsprong in de bestaansreden van de gasthuizen die in de middeleeuwen werden opgericht. Het Sint-Julianusgasthuis ontstond in het begin van de 14de eeuw en bood gedurende eeuwen onderdak aan pelgrims. Op het einde van de 18de eeuw kende Europa woelige tijden waardoor het aantal pelgrims afnam en het gasthuis een andere sociale taak kreeg toegewezen. De traditie van de Pelgrimstafel bleef evenwel bestaan.

In maart 2012 heropende het gasthuis, in samenwerking met het Vlaams Compostelagenootschap, een kamer waar pelgrims kunnen overnachten. Sedertdien hebben honderden pelgrims in het gasthuis overnacht.

Deze monografie zal u inzicht geven in de legende van Sint-Julianus, het ontstaan, de geschiedenis van het gasthuis en de Pelgrimstafel. Welkom.

Sint-Julianus, een heilige?

De kennis over het leven van Sint-Julianus is bijzonder gering en zijn afkomst is onduidelijk.

We laten u de keuze uit drie legenden of de combinatie ervan.

Vooreerst Sint-Julianus van Antiochië of de Hospitalier. De legende over de moord op zijn ouders gaat over deze Sint-Julianus. De Legenda Aurea en de Decamerone vertelt het verhaal. Deze Sint-Julianus wordt bijzonder vereerd in Malta.

Sint-Julianus de Martelaar die in 305 gedood werd in Antiochië of in Antioe (Egypte). Vandaar komt de overlijdensdatum van 305.

Sint-Julianus en Basilissa werden door hun ouders verplicht om te trouwen maar beloofden elkaar de maagdelijkheid. Basilissa richtte hospitalen op voor arme zieken. Beiden leefden ook in Antiochië en vandaar de verwarring met onze eerste Julianus. Basilissa stierf in heiligheid en Julianus als martelaar. Daarmee komt de naam Basilissa in ons verhaal.

Wat is de waarheid? Het zijn allemaal legenden.

Tijdens de middeleeuwen genoot hij evenwel een bijzondere verering en meer dan 80 gemeenten in Frankrijk hebben de benaming Saint-Julien.

“Julianus was een hartstochtelijk jager. Toen hij een hert achterna zat en deze in het nauw had gedreven, draaide het dier zich plotseling om en sprak een vreselijke voorspelling uit: “Gij die mij vervolgt, gij zult de moordenaar van uw vader en moeder worden”.

Vol ontzetting verliet de jonge edelman onmiddellijk het ouderlijk huis en vertrok naar het buitenland waar hij een zeer avontuurlijk leven leidde. Hij trouwde later met een edeldame. De ontroostbare ouders zochten hem overal tot een gelukkig toeval hen uiteindelijk bij het kasteel van hun zoon bracht. Julianus' vrouw Basilissa herkende hen aan hun stemmen, omringde het echtpaar met veel zorg en liet hen rusten in haar eigen slaapkamer.

Julianus, onwetende van de komst van zijn ouders, kwam terug van de jacht. Bij het betreden van de slaapkamer zag hij het echtpaar in bed en dacht dat zijn vrouw hem ontrouw geworden was. Verblind door woede doodde hij beide slapers. Bij de terugkeer van zijn vrouw vernam hij de juiste toedracht. Het hert had inderdaad de waarheid gesproken. Gek van verdriet en overstelpt door wroeging nam hij het besluit om de rest van zijn leven te besteden aan boetedoening. Beiden verzaakten aan hun welstand en vestigden zich aan de oever van een gevaarlijke rivier, waar zij een herberg voor reizigers bouwden en Julianus veerman werd.

Op een winteravond, tijdens een zware storm, weerklonk op de andere oever hulpgeroep. Uit naastenliefde snelden Julianus en zijn vrouw ter hulp. Hij roeide, terwijl zijn vrouw met de lantaarn bijlichtte. Zo brachten zij een arme leproos in veiligheid. De man was verkleumd en kreeg de beste zorgen. De leproos maakte zich vervolgens bekend en voorspelde het spoedige einde van hun boetedoening met de eeuwige zaligheid. Meteen was hij verdwenen. Julianus en zijn echtgenote hadden Christus herkend.”

Hij stierf samen met zijn vrouw de marteldood in 305 onder het bewind Maximianus (286-305), co-keizer met Diocletianus.

Hij wordt vaak afgebeeld als een edelman samen met een valk, een hert of een zwaard als symbool van zijn oudermoord. Verder is hij de beschermheer van de vishandelaars, zeelieden, speellieden, goochelaars, zangers, dichters, musici en pelgrims. Zijn naamdag is 12 februari en is afgeleid van de Romeinse familienaam Julia.

Dit verhaal verklaart waarom Julianus de patroon van de herbergiers en hoteliers is geworden en waarom hij de gastheer wordt genoemd, naast de arme en de vadermoordenaar.

Het Sint-Julianus van de Vlamingen te Rome of de Chiesa San Guiliano Dei Fiamminghi.

Het Sint-Julianus van de Vlamingen werd in 1213 opgericht te Rome als gasthuis of herberg. Andere bronnen situeren de stichting in de 8ste eeuw. Bedevaarders op weg naar het Heilig Land werden tijdens hun reis beschermd door de Orden van de Hospitaalridders en de Tempeliers. Na de val van Constantinopel (1453) nam Rome de rol over van het Heilig Land.

Vanaf 1624 werd een pelgrimsregister bijgehouden waaruit blijkt dat tot 1790 ruim twintigduizend reizigers uit Vlaanderen onderdak kregen in het gasthuis. Het was tevens een belangrijk ontmoetingscentrum voor kunstenaars en ambachtslieden.

In 1743 verleende keizerin Maria Theresia de kerk een koninklijk predicaat. Tussen 1798 en 1814 kwam de kerk onder Frans bewind, nadien onder het bestuur van het Koninkrijk der Nederlanden en uiteindelijk België. Oorspronkelijk was de kerk eigendom van het graafschap Vlaanderen.

In 1994 werd de scheutist Jan Pieter Schotte (1928-2005) benoemd tot eerste kardinaal van Sint-Juliaan en kreeg hij in 2008 zijn graftombe in de kerk.

Het ontstaan van de gasthuizen.

De stichting in Rome zou het voorbeeld zijn geweest voor de oprichting van andere hospitalen in Vlaanderen.

In 1303 werd in Antwerpen het Sint-Julianusgasthuis opgericht, waarna Brussel snel volgde met twee andere stichtingen:

het Sint-Julianusgasthuis in de gelijknamige straat in de Marollen en het Sint-Jacobsgasthuis.

Vanaf de 9de eeuw trokken talloze pelgrims naar Santiago de Compostela in Spanje. Daar was immers de wonderbare ster verschenen die in 808 Theodimir naar het graf van de apostel Jacob leidde die in 42 n. Chr. doorgemarteld werd door koning Herodes Agrippa. Hij werd Jacob de Meerdere genoemd en was de neef en apostel van Jezus. In de christelijke iconografie zijn de Sint-Jacobsschelp en pelgrimsstaf zijn attributen. De slag van Clavijo in 844 door koning Ramiro I van Asturië tegen de Moren werd gewonnen met de hulp van de geheimzinnige ruiter Sint-Jacobus die sindsdien in Spanje de titel draagt van Matamoros of Morendoder. Zijn naamdag is 25 juli. Hij is de patroon van de hoedenmakers, apothekers, drogisten, sokkenmakers en pelgrims. Zijn naam

komt voort uit het Aramees en betekent “volgeling van God”. Hij wordt aangeroepen tegen reuma en voor goed weer.

Ook andere steden in ons land, zoals Brugge, Lier, Mechelen, Bergen en Vilvoorde, hadden hun toevluchtsoord voor bedevaarders. De gastenverblijven voor mannen stonden bekend als Sint - Julianus “De Gastheer” en vrouwen vonden onderdak in Sint – Basilissa. In de 15de eeuw had Antwerpen ook een Sint – Jacobsgasthuis gelegen in de buurt van de Sint – Jacobskerk en dat ondertussen verdwenen is.

De medische voorzieningen in de 14de eeuw te Antwerpen.

Om het medisch denken in de 14de eeuw in het juiste perspectief te plaatsen is het noodzakelijk om in vogelvucht stil te staan bij zestien eeuwen medische geschiedenis. De wortels van onze Westerse geneeskunde liggen voor een groot deel bij drie reuzen uit de Grieks- Romeinse oudheid: Hippocrates, Aristoteles en Galenus.

Hippocrates van Kos (ca. 460 – ca. 370 v. Chr.) was een Griekse lekenarts die als eerste van oordeel was dat ziekten meestal een natuurlijke oorzaak hebben in tegenstelling tot de religieuze en magische opvattingen van voorheen. Door nauwkeurige observatie werden verschillende ziekten onderscheiden en stelde hij zijn waarnemingen op schrift met als basis de leer van de vier lichaamssappen of de humoren naar analogie met de vier basiselementen die de Grieken in de natuur vaststelden. Gezondheid werd bepaald door een harmonisch evenwicht tussen de humoren en ziekte ontstond wanneer deze harmonie verbroken werd. Waarneming, schrift, theorie en medische plichtenleer waren de vier pijlers van de Hippocratische leer.

Een half millennium later kwam in de Romeinse tijd de Griekse arts Galenus (129 – ca. 216) tevoorschijn die een grote bewonderaar was van Hippocrates en aan de humoren theorie meerdere aanvullingen aanbracht. Hij bracht de menselijke anatomie in kaart door autopsie uit te voeren op dieren waarvan de fouten eerst zouden aangetoond worden door Vesalius (1514 – 1564). Hij schreef ongeveer 300 boeken en drukte meer dan 1000 jaar zijn stempel op het medisch denken.

De geniale denker Aristoteles (384 – 322 v.Chr.) was geen arts maar trachtte op wetenschappelijke wijze de opgedane kennis van de zintuiglijk waarneembare wereld te verbinden met een filosofische verklaring en werd zo de grondlegger van de natuurfilosofie.

Door de val van het West- Romeinse Rijk gingen de Griekse traktaten in het Westen verloren mede bevorderd door de teloorgang van de kennis van de Griekse taal. Gelukkig

bleef een groot deel van de medische basisteksten overeind in het Oost-Romeinse Rijk met als centrum Constantinopel. Vanaf de 8ste eeuw vertaalden de Arabieren de antieke medische teksten.

In de periode, voorafgaand aan de medische renaissance van de 12de eeuw, stichtte de kerk uitgaande van de schaarse medische geschriften, eenvoudige zorgstructuren voor de zwakke en zieke medemens in haar streven naar barmhartigheid. Het initiatief ging uit van de bisschoppen en abdijen. De kerk stelde voorop dat het lichaam en de ziel onafscheidelijk waren verbonden wat een spanningsveld veroorzaakte. Enerzijds was het lichaam geschapen naar het beeld van God maar ook drager van de erfzonde: de zonde van het vlees. Het lichaam werd daarom geminacht en paus Gregorius I (540 – 604) noemde het lichaam “het afschuwelijk omhulsel van de ziel”. Het geestelijke leven speelde zich af in het hoofd, de liefde in het hart terwijl de buik en het geslacht symbool waren van zonde en verderf. Dit verklaart waarom de ziekenzorg zich op de eerste plaats bekommerde om het zielenheil en waarbij ziekte het gevolg was van de erfzonde.

Omstreeks 1100 verzamelden enkele encyclopedisten de toenmalige medische kennis. De theorie van de vier humoren of lichaamssappen (gele gal, bloed, slijm en zwarte gal), 1500 jaar geleden geformuleerd door Hippocrates, bleef gehandhaafd en gekoppeld aan de vier elementen uit het heelal: vuur, lucht, water en aarde. Deze vierdelige indeling werd doorgetrokken naar de vier levensfasen van de mens en de vier jaargetijden. Dit was het begin van de medische renaissance in de 12de eeuw. De enorme vooruitgang in het Westen van de kennis van de wetenschap zoals astrologie, astronomie, wiskunde en geneeskunde kwam tot stand door uitwisseling met de Arabische wereld. De teksten uit de Grieks-Romeinse Oudheid werden in de 9de eeuw in Bagdad vertaald in het Arabisch met assimilatie van Perzische en Indische invloeden. Vervolgens kwam het Westen in contact met de Islamwereld en zijn schat aan kennis door de kruistochten en vond er een intense cultureel wetenschappelijke uitwisseling plaats. De centra van de vertaling van de Arabische teksten naar het Latijn waren Zuid-Italië en Al-Andalus op het einde van de 11de en de 12de eeuw.

In Salerno, de bakermat van de middeleeuwse Westerse geneeskunde, ontstonden de vertalingen van Johannitius (809 – 873) en Haly Abbas (925 – ca. 994) en in Toledo deze van Rhazes (860 – ca. 923) en Avicenna (980 – 1037). Deze vertalingen waren cruciaal voor het doorgeven van medische teksten aan het Westen. De twee reuzen van medische kennis, de Perzische geleerden Rhazes en Avicenna, werden tot 1650 onderwezen aan de universiteit van Leuven! Het belang van de Arabische wereld als schatbewaarder en doorgever van de antieke wijsheid kan niet voldoende benadrukt worden. Aanvankelijk was de ziekenzorg het monopolie van de abdijinfirmierie. Het basisconcept maakte een onderscheid tussen drie categorieën mensen: de huisvesting van zowel armen als mensen van hoge afkomst buiten de muren van de abdij en de zieke of minder valide monniken binnen de abdij. De infirmierie voor zieke monniken bestond uit vier afdelingen: de eigenlijke infirmaria met een kloostergang, een zijgebouw met keuken en sanitair, een gebouw voor de arts met

aangrenzend een tuin voor medicinale planten en tenslotte een gebouw bestemd voor de aderlating. Deze infrastructuur zou later model staan voor de bouw van seculiere hospitalen. Voorbeelden zijn het Brugse Sint-Janshospitaal (1150) en de Gentse Bijloke (1234).

Zoals reeds aangehaald bekommerde de kerk zich meer om de ziel dan om het lichaam; in de 12de eeuw vond de overgang plaats naar een seculiere gezondheidszorg. Vanaf de vroege middeleeuwen waren de monniken de beoefenaars van de geneeskunde. De monnik-arts had een beperkte medische kennis en was vooral praktisch ingesteld met enerzijds de bezorgdheid voor het geestelijke en anderzijds de liefdadigheid en zorg voor de zieke. Aanvankelijk verzorgden de abdijinfirmeries enkel hun eigen leden. De zorg breidde zich mettertijd uit naar leken buiten de abdij. Het gebeurde zelfs dat de monnik-arts zijn kunde eveneens uitoefende buiten de abdij vooral bij vooraanstaande zieken wat de weg opende naar wereldlijk genot en verval. Daarom wilde de kerk met verschillende concilies de beoefening van de geneeskunde door de clerus beperken die zich meer moest toeleggen op zijn kernopdracht: het spirituele en minder op lichamelijke zorg met in het bijzonder de heilkundige activiteiten die met bloedvergieten gepaard gingen. Dat was de aanzet tot de secularisering van de ziekenzorg. De demografische toename en de snelle ontwikkeling van de steden, het ontstaan van specialismen binnen de geneeskunde, het medisch onderwijs aan de universiteit en de zoektocht naar een officiële erkenning van de arts door een examen bezegelde definitief het lot van de abdijinfirmérie met de overgang naar het stedelijk hospitaal.

In Antwerpen zijn er vier instellingen die zich bekommerden over armen en zieken: de Sint-Michielsabdij, de Leproosdij Ter Zieken, het O.L.V.gasthuis en het Sint-Julianusgasthuis.

De Sint-Michielsabdij was één van de machtigste abdijen van de Nederlanden en bezat op het hoogtepunt van haar bloeiperiode talrijke landerijen met een gezamenlijke oppervlakte van bijna 4000 ha. Deze norbertijnenabdij werd gesticht in 1124 tussen de Kloosterstraat en de Sint-Michielskaai nabij het Sint-Jansvliet maar ging verloren tijdens de Franse en Belgische revolutie. Om van Antwerpen een grote op Engeland gerichte oorlogshaven te maken verbouwde Napoleon de abdij tot arsenaal en scheepswerf. Tijdens de Belgische revolutie in 1831 verwoestte de Nederlandse generaal Chassé met zijn artillerie de laatste resten van de abdij. Naast de infirmaria (infirmarii worden het eerst vermeld in 1343) was er de "Norbertijnenpoort" die werkte als een zelfstandige liefdadigheidsinstelling met een eigen patrimonium voor het verstrekken van aalmoezen, eetmalen en een onderkomen. Naast arme reizigers kregen ook hoogwaardigheidsbekleders een onderkomen. Zo namen koning Edward III van Engeland en zijn echtgenote gedurende een jaar hun intrek in het Prinsenhof. Ook Isabella van Bourbon, de tweede echtgenote van Karel de Stoute en moeder van Maria van Bourgondië, stierf tijdens haar verblijf in de abdij en werd er begraven in een praalgraf dat een hoogtepunt was van gotische bronssculptuur.

De stichtingsdatum van de Leproosdij of Lasarie Ter Zieken is onduidelijk. Algemeen neemt men aan dat het tussen 1216 en 1232 zou zijn. Zeker is dat het functioneerde als een

gasthuis met vooral lekenzusters aangevuld met enkele broeders. Lepra of melaatsheid veroorzaakt afzichtelijke misvormingen van het aangezicht en de huid. Men maakte toen geen onderscheid met andere huidziekten zodat velen ten onrechte terecht kwamen in een leprozerie. Geruime tijd dacht men dat lepra geïmporteerd werd door de kruistochten. Recent onderzoek toonde echter aan dat lepra sedert de Romeinse tijd zich geleidelijk aan verspreidde in het Westen omdat er geen plotse opflakking was na de kruistochten. Lepra werd toegeschreven aan de verspreiding van de zwarte gal over heel het lichaam. Men zocht naar niet-natuurlijke oorzaken en werden de meest uiteenlopende behandelingen daarop afgestemd. Er waren twee types van woningen voor de huisvesting van lepralijders: enerzijds waren er georganiseerde leprozerieën die beschikten over goederen en inkomsten die hun toelieten om duurzame gebouwen op te richten en te onderhouden en anderzijds woningen voor de akkerzieken. Het waren eenvoudige woningen opgetrokken in hout, leem en bedekt met stro op een lapje grond waaraan geen enkele bron van inkomsten verbonden was. Zij lagen eveneens buiten de stadswal aan een weg gezien de afhankelijkheid van aalmoezen. Dit verklaart waarom er later geen archeologische sporen zijn teruggevonden in tegenstelling tot de leprozerieën. De oprichting van leprozerieën was niet bedoeld om de melaats uit te sluiten omwille van de maatschappelijke afkeer maar was daarentegen louter caritatief met onderdak, materiële en morele bijstand door leken die met de zieken een gemeenschappelijk leven leidden. Er waren wel duidelijke regels over de aanraking van voedsel en het gescheiden eetgerei. Er was geen misprijzen of stigmatisering van de zieke. Dit zou pas veranderen in de volgende eeuwen met vervolging en executies. De Leproosdij was gevestigd buiten de stadswallen op de site waar nu het Harmoniepark is met het galgenveld in het huidige Albertpark. De akkerzieken waren gevestigd te Dambrugge en stonden onder toezicht van Ter Zieken. De stichter is evenwel onbekend maar wel de weldoeners. Het huis beschikte over een zelfstandige infirmaria voor bedlegerige zieken. Een zieke die zich misdroeg werd levenslang de toegang ontzegd. Een bijzondere weldoener was Arnoud van der List, de zoon van de stichteres van het Sint-Julianusgasthuis. Naar het einde van de 14de eeuw verkeerde Ter Zieken in grote geldnood aangezien de voornaamste inkomsten kwamen uit grondeigendommen die verloren gingen door dijkoverstromingen.

De derde instelling voor zieken is het Onze-Lieve-Vrouwegasthuis of het Groot Gasthuis dat later het Sint-Elisabethgasthuis werd genoemd. Vermoedelijk is de oudste vermelding een domus hospitalis opgericht omstreeks 1204. Antwerpen was gelegen aan een onbelangrijke verkeersweg en het was moeilijk om onderdak te vinden in de stad. Dankzij de vrijgevigheid van hertog Hendrik, de schepenen en de burgers werd een "domus hospitalis infirmorum" opgericht in een pand grenzende aan de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Het gasthuis werd bemand door lekenbroeders en -zusters die niet gebonden waren door een orderegel en aanvankelijk enkel gedreven waren door liefdadigheid. Dank zij de toelagen uit de geschonken kerkelijke goederen (prebenden) konden zij zich nadien in hun levensonderhoud voorzien. In 1226 werd aan de paus het verzoek gericht tot het bouwen van een kapel met de aanstelling van een kapelaan. Na gunstig advies werd door de bisschop van Kamerijk in 1233 aan de broeders en zusters de orderegel van Sint-Augustinus opgelegd. Wegens plaatsgebrek verhuist het gasthuis in 1238 naar den Elst (Elzenveld) en werd de naam gewijzigd in O.-

L.-V.gasthuis van Sint-Elisabeth verwijzende naar de heilige Elisabeth van Hongarije. In de volksmond sprak men van het Groot Gasthuis. Het was een verplichting om arme zieken zowel mannen als vrouwen, die niet meer in staat waren te bedelen, op te nemen met uitsluiting van diegenen die leden aan razernij, lepra of vallende ziekte. Om te voorzien in zijn levensonderhoud was het gasthuis ingericht als een zelf bedruipende boerderij. Het systeem van prebenden voor gasthuisdienst was een zeer gegeerd levenslang recht en bleek erg gevoelig te zijn voor misbruiken.

Het toenmalig medisch denken, de reeds bestaande medische voorzieningen en de overgang van de klerikale ziekenzorg naar een meer seculiere aanpak is de achtergrond wanneer het Sint-Julianusgasthuis in 1304 werd opgericht door Ida van der List. Deze monografie zal uitgebreid de geschiedenis van het gasthuis en het ontstaan van de Pelgrimstafel gedetailleerd uiteenzetten.

Gepolychromeerd houten reliekschrijn vervaardigd in 1760 door Franciscus Van Uffel op vraag van het broederschap. Het stelt het huis voor van O.L.V. van Loretta met het wapenschild van P.H.J. Knyff, kanunnik van de kathedraal van Antwerpen.

Het Sint-Julianusgasthuis en zijn weldoenster.

Reizigers zochten in Antwerpen onderdak in herbergen om op krachten te komen, paarden te verzorgen en proviand in te slaan. Arme bedevaarders waren echter aangewezen op de weldadigheid van stedelingen.

De Antwerpse kathedraal beheerde in 1204 een “domus hospitalis infirmorum”, een ziekenhuis dat het Gasthuis van O.L.V. of Sint Elisabeth bijgenaamd het Groot Gasthuis werd genoemd en gevestigd was in de Pelgrimsstraat. Later werd het overgebracht naar Den Elst en vanaf dat ogenblik was de benaming Sint- Elisabethgasthuis. Ida van der List, weduwe van de amman Gilbertus en telg van de invloedrijke familie Wyneghem was toen reeds nauw betrokken bij deze liefdadigheid.

Met de hulp van kanunnik Jan Tuclant stelde Ida van der List haar huis ter beschikking voor arme reizigers. Het pand was gelegen aan de poort van de Hoogstraat, de latere Sint-Janspoort. Zij behield wel het vruchtgebruik waarvoor zij jaarlijks de behoorlijke som van vijf pond betaalde. Zij gebruikte deze inkomsten om een tweede gasthuis te huren om armen te herbergen. Spoedig zouden ook andere vooraanstaande families landerijen schenken aan de stichting. De inhoud van de officiële akte, opgesteld op 4 april 1304, is duidelijk: “ten bate der arme wandelende lieden om onsen Heere ende den goeden sente juline”. Aanvankelijk had het gasthuis een dubbele benaming: Sint-Julianus en Sint-Martha. Dit verwijst naar het feit dat Jezus in Bethanië onderdak kreeg in het huis van Martha.

In 1310 erkende hertog Jan II van Brabant de stichting met een vrijstelling van belastingen en gaf de toestemming tot het ontvangen van aalmoezen. Ida van der List legateerde haar eigendom in 1312 waarbij zij de abt van de

Sint-Michielsabdij, een kanunnik van Antwerpen en een schepen van de stad benoemde als beheerders met als magister een broeder uit het huis van de Beggaarden. Deze orde, die met handenarbeid in zijn bestaan voorzag, beheerde nog twee instellingen: de infirmerie in de Klapdorp en de Gemeenschap van Sion op het Kiel. In 1315 schonk Ida het meubilair. De eerste magister was M. Boeschere die in 1317 een aflat verkreeg om de behoeften van het gasthuis te lenigen. De statuten werden in 1320 bekrachtigd door het kapittel van Antwerpen, vervolgens door de bisschop van Kamerijk en in 1330 werd de stichting door paus Johannes XXII canoniek erkend waardoor een kapelaan kon benoemd worden. Voortaan werd de stichting beheerd door de geestelijkheid van het bisdom

Het huishoudelijk reglement.

Ida van der List maakte op 21 april 1312 een reglement op waarbij pelgrims aanvankelijk een onderkomen kregen voor één nacht. De kapelaan diende dagelijks de mis en het officie te lezen. “Verdachte lieden, gemeen volk, dieven, twisters en bedelmonniken” werden geweigerd omdat zij zich voordeden als pelgrims om gratis onderdak en voedsel te krijgen. Zieken en kreupelen werden evenmin toegelaten. De stichting was verplicht het aantal overnachtingen te beperken. Arme reizigers mochten drie

nachten in de instelling verblijven. Boven de poort stond geschreven: “in dit gasthuis van Sinte Juliaen mogen de arme passanten dry mael slaepen gaen”. Die maatregel bleef van kracht tot 1412. Er werd ook bepaald dat een bezoeker pas na een termijn van twee weken afwezigheid terug onderdak kon krijgen. Bij een overtreding werd een vingertop afgezet!

Hoogstraat 70-72

Reizigers kregen een speciale schotel op Verloren Maandag, Vastenavond, Oudejaarsavond en Driekoningen. Deze schotel bestond uit gekookt lam met ajuin.

Viel de feestdag op een vlees- of visloze dag (woensdag of vrijdag), dan werd paling opgediend. Op gewone dagen bestond de voeding uit een schotel bonen, roggebrood en een glas bier van minderwaardige kwaliteit. Het menu was dus erg beperkt. Bovendien kregen de reizigers tussen Pasen en Allerheiligen uitsluitend onderdak en geen maaltijd. Er waren dertien bedden voorzien, een magisch getal dat verder nog zal terugkomen.

De economische crisis.

Met onze levensstandaard is het moeilijk om de middeleeuwse samenleving in Antwerpen in te beelden.

Die samenleving leefde van landbouw, handel, karige productiemiddelen en verbruiksgoederen. De arbeid werd gereguleerd door gilden en ambachten.

De economische ommekeer in het begin van de 16de eeuw betekende de teloorgang van de handgeweven lakenindustrie, de belangrijkste rijkdom voor onze gewesten. De Engelse en Franse concurrentie, dat dezelfde kwaliteit bood maar goedkoper was, stortte de Vlaamse lakenindustrie in een economische crisis. De stijging van de prijzen van de voeding deden de ontberingen en ontevredenheid van de bevolking nog toenemen. Wanneer de Antwerpse wevers zich buiten de stad gingen vestigen, waren zij niet meer onderworpen aan de voorschriften van de gilden en namen de moeilijkheden nog toe. Zo ontstond op het platteland een industrieel proletariaat met een werkloos geworden stadsproletariaat. In haar christelijke liefdadigheid had de kerk zich in de middeleeuwen vooral ingelaten met de schenkers en veel minder met de behoeftigen. Het was dan ook eerder in de geest van het mystieke dan vanuit sociale bewogenheid dat gast-, vlucht- en godshuizen werden opgericht. Vaak waren ze langsheen verschillende pelgrimsroutes gelegen.

De behoeftigen werden wel eeuwenlang gevoed, gekleed en geherbergd maar men dacht er niet aan de armoede zelf te bestrijden. De kerk komt wel de verdienste toe als eerste liefdadigheid te organiseren. De overheid nam uiteindelijk deze rol over, niet uit humanitaire overwegingen, maar om de openbare orde te handhaven.

De organisatie van de openbare onderstand.

Hertog Filips de Goede van Bourgondië vaardigde als eerste verordeningen uit om openbare bedelarij te reglementeren. In 1475 droeg hij een magistraat het financieel beheer op van ziekenhuizen, gasthuizen en de Heilige - Geestafels. Zo werd een

eerste stap gezet naar de centralisatie van de “openbare onderstand”. Filips de Schone en keizer Karel volgden zijn voorbeeld. In 1506 werd een eerste edict uitgevaardigd tegen de bedelarij, uitgeoefend door gezonde lui. In 1508 hadden alleen nog zieken en kreupelen het recht te bedelen. Overtredingen werden vervolgd.

Dergelijke politie maatregelen volstonden uiteraard niet om de problemen aan te pakken. De liefdadigheidsinstellingen, beheerd door de geestelijkheid, dienden op een andere manier georganiseerd te worden met uitgebreide hervormingen van de openbare onderstand die vanaf 1531 overal in de Nederlanden werden doorgevoerd. De uitgebreide bevoegdheid van het gemeentelijk bestuur en de toenemende macht van een rijke, gecultiveerde burgerij speelden in het voordeel van een gemeentelijk beheer van het welzijn. Zodoende kreeg Antwerpen in 1521 een bureau voor niet - kerkelijke liefdadigheid. Het stuurde “huysmeesters” op huisbezoek bij de armen.

Het beheer van het Sint-Julianusgasthuis werd toevertrouwd aan vier aalmoezeniers van de Kamer van de Huisarmen opgericht in 1458. Dit was de voorloper van het latere OCMW. Zij ontving in 1540 het beheer over al de caritatieve fondsen samengevoegd in een “gemene beurse”. Dit stuitte op heel wat particulier verzet vermits het stadsbestuur verzocht om bepaalde categorieën bedevaarders de toegang tot het gasthuis te ontfangen.

Daarnaast beheerden de aalmoezeniers instellingen voor wezen, vondelingen, bejaarden en krankzinnigen. De Armenkamer had een voortdurend gebrek aan financiële middelen die de aalmoezeniers persoonlijk dienden aan te zuiveren. De arme bedevaarders hadden hier bijzonder onder te lijden en beschikten uiteindelijk over een strozak met een onderkomen voor één nacht.

Tijdens de godsdienstoorlogen werd het gasthuis verplicht onderdak te verschaffen aan pestlijders en Spaanse soldaten.

Het verzet tegen de Spaanse overheersing en de Tachtigjarige Oorlog deed de armoede nog toenemen waardoor de stichting nog meer in financiële moeilijkheden kwam. De aalmoezeniers stuurden een verzoek naar de overheid met de vraag de beheerskosten van het gasthuis op zich te nemen.

Aan deze ellende kwam op 4 april 1584 verandering toen Knobbaert en de Armenkamer het bestuur van het gasthuis overnamen. Het bestuur werd toevertrouwd aan een huisbewaarder, ook “ijzeren knaep” of “cipier” genoemd die onder gezag stond van de aalmoezeniers en toezicht uitoefende over de bedelaars. Hij had het recht bedelaars, die niet in het bezit waren van een penning, in de gevangenis of “de put” te gooien. Hij begeleidde de aalmoezeniers op hun huisbezoeken en bracht hen 's avonds veilig terug naar hun woning.

Terwijl vroeger pelgrims uitsluitend uit vroomheid hun bedevaartstocht maakten, werden nu ook misdadigers bij wijze van boetedoening op bedevaart gestuurd. Op deze

wijze wilde de kerk hooggeplaatsten straffen die als misdadigers buiten het bereik van de rechterlijke macht bleven. Zo gebruikte de kerk de “strafrechtelijke bedevaart” als laatste wapen waarbij vrome pelgrims samen met criminelen op bedevaart gingen. Dat veroorzaakte spanningen waardoor aarts Hertog Albrecht in 1618 een edict uitvaardigde waarbij veroordeelden niet langer werden toegelaten tot het gastenverblijf.

De broederschap van Loreto neemt het bestuur van het gasthuis over.

In 1702 gaf bisschop Reginald Cools de leden van de broederschap van Loreto de toelating tot het beheer van het gasthuis. Enkele Antwerpse burgers hadden voorheen de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van Loretten opgericht. Het beheer werd toevertrouwd aan twee conciërges: één van de Armenkamer en één van de Loretanen. De broederschap telde 70 leden die de pelgrimstocht naar Loreto in Italië hadden volbracht, een gebedsoord waar de H.Maagd werd aanbeden. Haar huis was op 10 mei 1291 op wonderbaarlijke wijze door engelen van Nazareth naar Trsat in Kroatië overgebracht en drie jaar later naar de buurt van Recanati in een bos met laurieren en kerselaars dat de oorsprong betekende van de naam Loreto.

De leden van de broederschap van Loreto kenden vanuit hun ervaring de behoeften van pelgrims en waren de aangewezen beheerders van het gasthuis. Zij namen contact op met de aalmoezeniers over het gebruik van de lokalen en kregen van de stad de toelating. De gebouwen bleven evenwel eigendom van de Armenkamer. Er werd zelfs een theater ingericht voor de opvoering van passiespelen. Door hun schenkingen werkten ze de financiële tekorten weg.

De bezoekers van het gasthuis genoten van deze welstand waarbij het eten kwalitatief beter werd met soep, een half pond vlees, een kwart pond brood en een glas goed bier. Op Vastenavond kregen de tafelgenoten kaas, melk en vis. Bij de afreis kreeg de pelgrim proviand, geld en een certificaat van goed gedrag en zeden om zo onderdak te verkrijgen in andere gasthuizen. De broederschap van Loreto telde op haar hoogtepunt bijna 700 leden. Met hun bijdragen werden de kapel en de lokalen heringericht.

Ingang Sint Jansvliet 25

In 1718 namen de Loretanen de traditie van de Pelgrimstafel weer op. Onder hun

beheer werd de tafel gedekt op Witte Donderdag en Goede Vrijdag.
In 1762 herstelde zij de gevel gelegen aan de Stoofstraat en kreeg de Beyaertzaal een monumentale schouw. In 1772 gaf de stad de toestemming om zelf de huisbewaarder aan te stellen, een recht dat tot dan toe enkel toebehoorde aan de Armenkamer.

Op 8 april 1786 werd de broederschap van Loreto door keizer Jozef II afgeschaft maar weigerde hun welzijnswerk te staken

Op 29 maart 1790 herstelde de Brabantse Omwenteling de Loretanen in hun rechten en een jaar later herstelde de broederschap de gevel gelegen aan het Sint-Jansvliet met een budget van 4000 gulden dat volledig werd voorgeschieden door de Armenkamer. Jaarlijks werd door de broederschap de lening afgelost. De deur aan de Sint-Jansvliet kreeg een bovenraam met de afbeelding van het mirakel van het huis van Loreto. Sindsdien werd het gasthuis het "Huis van Loreto" genoemd.

De Franse bezetting.

De Franse bezetting in 1792 betekende het einde van de broederschap. Het gasthuis werd opgeëist om soldaten in te kwartieren. De gouden en zilveren kerksieraden werden in 1793 gebruikt om een gedeelte van de tien miljoen frank belastingen te betalen dat opgelegd was door de bezetter. Toen de Zuidelijke Nederlanden volledig ingelijfd waren en de republikeinse wetten van kracht werden, betekende dit dan ook de sluiting van het gasthuis en werd de inboedel in beslag genomen.

De Franse administratie kwam twee jaar later tot het besluit dat het beheer van de openbare liefdadigheid onterecht toevertrouwd werd aan de staat. De wet van 7 oktober 1796 geeft de organisatie van de openbare liefdadigheid terug aan de gemeenten. De Bureaus van Openbare Onderstand werden

opgericht. In 1798 werd de kapel verkocht aan Morand, die ze vervolgens overmaakte aan Lembrechts voor de oprichting van magazijnen.

De overige ruimten van het gasthuis vonden geen koper en werden verhuurd aan de meubelmaker Mennes die deze onderverhuurde aan Van Dueren (bijgenaamd de Baron) voor de organisatie van feesten en danspartijen.

Al snel erkende de overheid deze abnormale toestand en werden de oude tradities hervat.

Door de kennismaking tussen Jacobus Brants, oud-prefect van de Loretanen en filantroop met de prefect van het departement der Twee Neten, Charles d'Herbouville, kwam er verandering.

Brants vond bij d'Herbouville een waardige gesprekspartner om het gasthuis zijn oorspronkelijke functie terug te geven. Op 6 september 1800 kon d'Herbouville Sint - Julianus terug overdragen aan de commissie van de Burgerlijke Godshuizen. De poging om de kapel terug aan te kopen was tevergeefs. De gotische kapel zou tot het midden van de twintigste eeuw gebruikt worden als magazijn.

Een nieuw begin.

De voormalige twaalf beheerders, vooral oud-Loretanen, werden terug in hun functie hersteld. Brants heropende op 14 oktober 1800 het gasthuis met een nieuw reglement. Hij werd directeur en onder zijn beheer ontstond een bloeiende heropleving. Met Pasen 1816 werd de pelgrimstafel opnieuw gedekt.

De aangroei van de bevolking door de industriële revolutie en de ontwikkeling van de mobiliteit droegen bij tot de verdere uitbreiding van de stad met een sterke toename van reizigers die niet meer uitsluitend bestonden uit pelgrims.

De vreselijke cholera-epidemieën tijdens de periode van 1832 tot 1867 noodzaakte het bestuur van de gasthuizen om veel wezen in tehuizen onder te brengen.

Het Sint-Julianusgasthuis werd een quarantaine inrichting voor kinderen alvorens zij definitief geplaatst werden.

De economische crisis in het jaar 1870 veroorzaakte een sterke toename van het aantal arme passanten.

Op 15 augustus 1903 werd de zeshonderdste verjaardag van de stichting feestelijk gevierd met het aanbrengen van een bronzen bas-reliëf van A. Pierre op de binnenplaats. Deze stelt een bedevaarder voor die blootsvoets op trektocht gaat met pelgrimsstaf

en kalebas. In de jaren 1956-58 werd de kapel van het gasthuis gerestaureerd. Voortaan zou daar de Pelgrimstafel, gedekt op Witte Donderdag, te bezichtigen zijn.

De huidige bestemming van het gasthuis.

Het aantal pelgrims was sterk afgenomen omdat bedevaarten te voet in onbruik raakten waardoor het verblijf in gasthuizen overbodig werd. In de jaren vijftig gaf het gasthuis dan ook onderdak aan een dertigtal invalide vrouwen

De tweede reden voor het onbruik is de toegenomen levenskwaliteit. In 1987 werd de bejaardeninstelling gesloten omwille van veiligheidsredenen en gebrek aan comfort.

Tegenwoordig is er opnieuw een groeiende belangstelling voor pelgrimstochten. In samenwerking met het Vlaams Compostelagenootschap werd beslist het gasthuis terug open te stellen voor pelgrims. Op de eerste verdieping van het pand gelegen aan de Sint-Jansvliet werd een kamer met de nodige sanitaire voorzieningen heringericht om maximaal vier pelgrims onderdak te geven voor één nacht. Op 30 maart 2012 werd de kamer ingehuldigd en sedertdien hebben een honderdtal pelgrims overnacht in het gasthuis.

De Pelgrimstafel.

De oorsprong van de Pelgrimstafel is onzeker. Geudens, stadsarchivaris, stelt dat deze traditie op Witte Donderdag teruggaat tot de tweede helft van de 15de eeuw. De meeste stichtingen hadden de gewoonte om een gratis maaltijd aan te bieden aan behoeftigen. Sommige organisaties beperkten dat aantal tot twaalf of dertien personen en bepaalden het tijdstip voor deze symbolische maaltijd tijdens de Goede Week als verwijzing naar het Laatste Avondmaal.

Uit de kroniek van de Heilige Geestkamer van de kathedraal van Antwerpen, blijkt dat Mickaert een rente had uitgetrokken om tijdens de Goede Week driehonderd broden uit te delen aan de armen van Schoten.

Te Rupelmonde is er sedert 1561 op Witte Donderdag de wijding van “het mandaatbrood”. Bij deze plechtigheid werd in de kerk de voeten gewassen van de 12 apostelen vertegenwoordigd door 12 jongens. Na deze kerkelijke plechtigheid werden de gewijde stukken brood, de “apostelbrokken”, vanuit een venster van het stadhuis naar de verzamelde menigte toegeworpen.

De voetwassing bestond ook in het Sint-Julianusgasthuis. Het is onduidelijk wanneer deze traditie werd afgeschaft.

Niet alleen bij ons geldt de traditie van liefdadigheid tijdens de Goede Week. In Engeland ontstond eveneens een opmerkelijke traditie: koning Edward II nam elk jaar persoonlijk deel aan de voetwassing bij twaalf behoeftigen en schonk hen vervolgens voedsel, kleding en geld.

In 1932 heeft koning George V deze traditie hervat dat voortaan bekend werd als Maundy Money, Royal Maundy of Maundy Thursday. Muntstukken werden speciaal geslagen voor deze gelegenheid en zijn bijzonder gegeerd door verzamelaars.

Koningin Elisabeth II geeft muntstukken van 1, 2, 3 en 4 pence in beurzen aan evenveel mensen als zij levensjaren telt. Elke beurs bevat ook dat aantal muntstukken. Dat gebeurt op Witte Donderdag en de begunstigten worden uitgekozen door de Anglicaanse geestelijkheid.

In Antwerpen nam een officier van Filips II het initiatief tot de oprichting van de Pelgrimstafel. Geudens vermeldt dat kapitein d'Areste in 1556 bij testament 15 pond en één schelling schonk op voorwaarde dat "op alle GoedeVrijdagen voor Paschen dertien arme mannen moeten ontvangen een maaltijd plus één stuyver". Deze voorwaarden stemmen het best overeen met wat later de Pelgrimstafel zou worden. Aanvankelijk werd de Pelgrimstafel niet jaarlijks gedekt maar het ideaal van hulpverlening bleef bestaan.

Toen de Loretanen in 1702 het beheer van het gasthuis overnamen en de materiële toestand verbeterde werd de Pelgrimstafel rijkelijker gedekt.

Eén van de Loretanen, Jan Baptist Baillieu, schonk verschillende beelden. De gewoonte om deze te bedekken met een laag boter dateert uit het begin van de 17de eeuw.

De Loretanen deden een beroep op beroemde beeldhouwers voor een reeks beelden die het leven van Christus uitbeelden (Walter Pompe). De Pelgrimstafel ging voortaan door op Witte Donderdag en Goede Vrijdag omdat “goed volk” tijdens deze periode de kerken en de Pelgrimstafel bezochten.

De Franse bezetting maakte in 1796 een einde aan deze traditie. Het duurde tot 1816 toen het “Bureel van Weldadigheid” de traditie van de Pelgrimstafel herstelde.

In 1853, ter gelegenheid van de 500ste verjaardag, mochten dertien pelgrims, die de voetreis naar Rome hadden volbracht, aanzitten. Op Goede Vrijdag zaten dertien arme disgenoten aan. Samen met de directeurs maakten zij een bedevaart naar de calvarieberg van de Sint-Joriskerk gevolgd door een boeteprocessie langsheen de stadswallen.

Gedurende de twee wereldoorlogen werd de Pelgrimstafel niet gedekt. In 1945 werd de traditie opnieuw hernomen.

Na de restauratie van de kapel in 1958 verwierf de stichting terug het beheer en werd de tafel elk jaar enkel op Witte Donderdag gedekt. De Commissie van Openbare Onderstand of het huidige OCMW is eigenaar van de gebouwen, respecteert de eeuwenoude tradities en vertrouwt het beheer van het gasthuis en de Pelgrimstafel toe aan een raad van twaalf leden: het Koninklijke Sint-Julianusgasthuis.

Zij nemen het beheer van het gasthuis waar, staan persoonlijk in voor de kosten en waken over de toepassing van het huisreglement en de traditie van de Pelgrimstafel.

In de kapel worden geen erediensten meer gehouden. Volgens de traditie staan op de tafel twaalf visgerechten, geschonken door Antwerpse restaurants, vishandels en de PIVA. De tafel wordt aangevuld met een kaasschotel, exotisch fruit, chocolade, pralines, koffie, Antwerpse streekgerechten, wijn en bier geschonken door Antwerpse bedrijven. Verder is er de steun van het OCMW en de talrijke donateurs. De tafel wordt gedekt voor twaalf bejaarde genodigden. De bestuurders en hun partners organiseren de tafelbediening.

Centraal op de tafel staat een plaasteren beeld dat een episode voorstelt uit het passieverhaal en met boter wordt ingesmeerd. Tijdens de middeleeuwen werd symbolisch aan boter een zuiverende werking toegeschreven en verwijst naar de zalving van Christus..

De inrichting van de Sint-Julianuskapel voor Witte Donderdag.

De twee drielijken aan de noordelijke muur van de kapel zijn kopieën uit 1908 naar werken van Maarten Pepijn (1749). Het linkerdrieluik toont Elisabeth van Hongarije die haar bezittingen schenkt aan de armen. Op het rechterpaneel ontvangt Christus Elisabeth in het Paradijs terwijl het linkerpaneel haar toont op haar sterfbed. Haar naamdag is 17 november. Zij verkoos de armoede nadat haar man overleden was op vierentwintigjarige leeftijd en zij verjaagd werd door haar schoonbroer. In 1235 werd zij heilig verklaard.

Zij was een Thuringse prinses en de dochter van koning Andreas II van Hongarije. Zij stond bekend voor haar vrijgevigheid en trad na de dood van haar echtgenoot in bij de Franciscaner tertiariërs (de derde orde van de Franciscanen met seculiere leden). Zij wordt afgebeeld als een prinses met een kroon of in een Franciscaner habijt met in haar hand soms munten, een kan, fruit of vis als symbolen van haar vrijgevigheid. Of met een mand rozen. In de Nederlanden wordt zij vaak afgebeeld met drie kronen: de kroon van de martelaren omwille van haar boetedoening, die van de maagden omwille van haar zuiverheid en die van de predikers omwille van haar goede voorbeeldfunctie. Zij is de patroon van de bakkers. Haar naam komt voort uit het Hebreeuws en betekent "God is mijn eed" of "God is overvloed".

Het rechter drieluik gaat over Sint-Augustinus die gedoopt wordt door Sint-Ambrosius waarbij het rechter paneel toont hoe de bedlegerige Sint-Augustinus een andere

zieke geneest en het linker paneel zijn wijding toont. Augustinus was in 354 geboren in Algerije en doceerde grammatica, retorica en filosofie. Hij bekeerde zich tot het christelijk geloof en liet zich in 368 dopen door bisschop Ambrosius van Milaan. Hij was de auteur van talrijke theologische en filosofische werken waardoor hij erkent werd als kerkleraar. Hij overleed in 430 in Afrika. Hij wordt afgebeeld als een ijverig studerende bisschop en is de patroon van drukkers en theologen. Zijn naamdag is 28 augustus en de betekenis komt voort uit het Latijn: groot en eerbiedwaardig.

Ambrosius was eveneens bisschop en kerkleraar en is geboren omstreeks 337 te Trier. Hij ontplooiëde zich tot een briljant advocaat en werd in 374 benoemd tot bisschop van Milaan. Hij wordt afgebeeld met staf en gesel als symbool van zijn strijd tegen de ketterij. Zijn naamdag is 7 december en hij is de patroon van de bijen en de imkers. De betekenis van zijn naam komt voort uit het Grieks: onsterfelijk.

In het koor van de kapel staat een offerblok die de uitrusting uitbeeldt van de pelgrim: pelgrimsstaf, kalebas en de Sint-Jakobsschelp. Deze laatste is het bewijs van de volbrachte bedevaart naar Compostela.

De communiebank in marmer is vervaardigd door Quellin en afkomstig uit het Cellebroedersklooster waar nu de huidige academie is gevestigd.

Aan de westzijde van de kapel toont het kerkraam, vervaardigd door Marc De Groot, in het bovenste register het mirakel van de verplaatsing van het huis van Onze-Lieve-Vrouw van Nazareth naar Loreto en in het onderste register staat een uitbeelding van St. Julianus die een pelgrim over een rivier brengt.

Eveneens staat er een klein beeldhouwwerk over diezelfde madonna van Loreto. Het Latijnse opschrift stelt dat deze replica gemaakt is uit klei van de stal te Bethlehem, gemengd is met klei uit het dal van Josaphat en nadien in contact kwam met het wonderbeeld van Loreto in het huis van Nazareth.

De tafelvitrine toont verschillende zilveren relieken die werden meegebracht door de bedevaarders.

Een eiken paneel toont de broederschap van Loreto met de twaalf directeurs en hun overleden voorgangers.

De imposante vergaderzaal is gedecoreerd met verschillende portretten in olieverf en bustes van de Loretanen.

1. Het portret van bisschop Reginald Cools door een anoniem meester. Hij was de initiatiefnemer om de Loretanen het beheer van het gasthuis terug toe te vertrouwen.

2. Het portret van Brants, eveneens geschilderd door een anoniem meester, die van de prefect d'Herbouville de toelating kreeg om het gasthuis zijn tradionele bestemming terug te geven.

3. Twee borstbeelden in terracotta van weldoeners en leden van de broederschap: de schilder Abraham Genoels (hofschilder van Louis XIV) en Passchasius De Feir beiden vervaardigd door Michiel Van der Voort.

4. Een portret van Henricus Matthias de Mirande (anoniem) die in 1710 het hoofd was van de broederschap.

De beschrijving van de architectuur.

Het gasthuis bestaat uit een complex van gebouwen met toegangen gelegen aan de Hoogstraat, de Stoofstraat en het Sint-Jansvliet en sedert eeuwen talloze bestemmingen heeft gekend. Het centrum is het passantenhuis met als ingang de Stoofstraat 8-10 (3) waar sedert 1305 arme reizigers en pelgrims enkele dagen onderdak kregen.

De hoofdingang aan de Hoogstraat 72 is een brede korfboogpoort met een omlijsting in zandsteen, een spitse geveltop en een console waarop tot het einde van de 18de

eeuw een houten beeld van Sint-Rochus stond. Sedert 1988 staat er een melancholisch denkende Panter vervaardigd door Elke Van Steenberghe.

De woning met huisnummer 70, het voormalige huis Sint-Jacob, dateert van 1620. Het is een breedhuis met twee bouwlagen en opgetrokken in bak- en zandsteen. Onderaan is er een laag zandsteen met de kelderingang. De toegang is eveneens een rondboogdeur met een barok omlijsting. Opvallend zijn de ramen uitgevoerd in kalksteen kruismonelen. De gevel wordt onderbroken door twee druiplijsten waarbij de trapgevel de middentravee bekroont.

De bouwmaterialen van de kapel (1) zijn hetzelfde: bak- en zandsteen. Aan de westzijde staat een hoge puntgevel met een rondboogpoort en een groot spitsboogvenster. De tweede ingang geeft uit op het binnenplein gelegen aan de Hoogstraat (b).

De panden met huisnummer 74 en 76 vormen een architecturale eenheid en werden gebouwd omstreeks 1750. De gevels in baksteen met geprofileerde daklijst van witte steen hebben eenvoudige rechthoekige ramen met een omlijsting in arduin. Het pand 76 heeft een merkwaardige arduinen deuromlijsting in rococostijl en een getralied bovenlicht.

De binnenplaats, gelegen aan de Stoofstraat (a), wordt afgesloten door een barok gebouw in rode baksteen met deur- en vensteromlijstingen in arduin. Op de benedenverdieping zijn er boogvensters en een deur met een schelpvormige sluitsteen. In de eerste travee van de oostgevel bevindt zich een ovale oculus. Deze vleugel eindigt

met een open galerij die gesteund is op drie arduinen zuilen met een schelpvormige sluitsteen. Boven deze galerij is er eveneens een schelpornament. Aan de overzijde van de galerij staat de achtergevel van het huis van de Loretanen (2) gelegen aan het Sint-Jansvliet. Deze gebouwen hebben een eenvoudige architectuur uit baksteen en raamomlijstingen in arduin. Tenslotte kan niet voldoende benadrukt worden welke historische voorbeeldfunctie, het toenmalige COO en het huidige OCMW neemt met het initiatief om historische monumenten een duurzame herbestemming te geven.

Zo nam de jonge en thans internationaal vermaarde galerie “De Zwarte Panter” in 1970 zijn intrek in het Sint-Julianusgasthuis en werd Antwerpen hiermee naast de diamant op de wereldkaart geplaatst omdat slechts een handvol galleries de crisisperiode van de jaren 70 overleefden. Na vijftig jaar en meer dan vijfhonderd tentoonstellingen is De Zwarte Panter de oudste actieve galerie voor hedendaagse kunst in Vlaanderen en de tweede oudste in België. Het is een monument van een galerie in een monumentaal gebouw.

De grote bezieler, Adriaan Raemdonck (°Pepingen, 16 oktober 1945), heeft de galerie in 1968 opgestart als een cultureel biotoop waar vooral jonge beeldende kunstenaars, muzikanten, schrijvers, curatoren en kunstliefhebbers elkaar ontmoeten met onverwachte kruisbestuivingen tot gevolg. Zijn rol in de herwaardering van het oude stadscentrum kan niet voldoende benadrukt worden en hij is dan ook gelauwerd met talloze prijzen w.o. Laureaat van de tweejaarlijkse Cultuurprijs van de Provincie Antwerpen 2011 en deed schenkingen vooral uit het oeuvre van Jan Cox aan het Prentenkabinet, het KMSKA en het Museum voor Hedendaagse Kunst Antwerpen. Tenslotte is hij de voorzitter van de Federation of European Art Galleries sedert 2007 en van de Belgische Moderne en Hedendaagse Kunstgalleries sedert 1997.

Het Vlaams Compostelagenootschap van Santiago vzw.

door Luc Vermoesen

In het verleden werd er door Europa meer gereisd dan men zou vermoeden. Zowel arm als rijk gingen vaak op pelgrimstocht om welke reden dan ook. Een van de geliefkoosde bestemmingen was Santiago de Compostela gelegen in Galicië, het noordwesten van Spanje.

De heilige apostel Jacobus, die volgens de legenden in Spanje zou gepredikt hebben, werd in 44 na Chr. door Herodes onthoofd. De legende vertelt verder dat hij nadien door enkele van zijn leerlingen met een bootje vanuit Jeruzalem aan land gebracht werd te Padron in de omgeving van Santiago de Compostela waar zijn lichaam begraven werd. Daar zou de kluizenaar Pelayo zijn graf ontdekt hebben en een kerk oprichten. Vanaf de 11de eeuw vinden meer en meer Pelgrims uit gans Europa de weg naar dit bedevaartsoord. Na enige terugval, voornamelijk tijdens de Franse periode, is inmiddels de pelgrimsweg naar Santiago een internationaal fenomeen geworden. Meer nog: UNESCO Werelderfgoed!

Sedert het midden van de vorige eeuw werden in tal van Europese landen Jacobsgenootschappen opgericht. Zo werd het Vlaams Compostelagenootschap gesticht in 1985 op initiatief van pater Mondelaers, monnik van de Sint-Andriesabdij te Brugge. Het genootschap stelt zich op als een cultuurhistorische vereniging die mensen wil samenbrengen die geboeid zijn door de pelgrimswegen naar Santiago zonder onderscheid van gezindheid of religie. In al zijn activiteiten tracht het genootschap een bijdrage te leveren tot een positieve ontwikkeling van de wijze van pelgrimeren die heilzaam is voor de hedendaagse mens. Zowel de beleving als het cultuurhistorisch aspect nemen hierbij een bijzondere plaats in.

Het Compostelagenootschap tracht deze doelstellingen te realiseren door een sterk gevarieerd aanbod van diensten en activiteiten zoals: info- en ontmoetingsdagen, lezingen en studiedagen met betrekking tot de geschiedenis van de pelgrimstocht waarbij naast het cultuurhistorische ook het spirituele aan bod komt. Het genootschap beschikt eveneens over een uitgebreide bibliotheek. Op het infopunt in het secretariaat te Mechelen zijn er wekelijks op zaterdag enkele vrijwilligers ter beschikking om toekomstige pelgrims met raad en daad bij te staan. Hierbij kunnen ook kaarten en gidsen aangeschaft worden.

Als lid van het genootschap kan je niet alleen deelnemen aan deze activiteiten maar ontvang je viermaal per jaar het tijdschrift "De Pelgrim" en de digitale nieuwsbrief "Hola".

Bovendien ontvang je, wanneer je op pad gaat, geloofsbrieven en een stempelboekje die toelaten je onderweg te legitimeren als "pelgrim".

Tenslotte helpt het Compostelagenootschap ook mee bij de opvang van pelgrims in

Vlaanderen. Dit kan voor overnachting bij pelgrims die reeds vroeger op pad gingen of in een pelgrimsherberg. In maart 2012 werd te Antwerpen in het Sint-Julianusgasthuis aan het Sint-Jansvliet 25 een pelgrimsherberg ingericht. Ieder jaar worden daar een 35-tal pelgrims opgevangen, meestal noorderburen, maar ook pelgrims afkomstig uit andere continenten.

Vlaams Compostelagenootschap
van Santiago VZW.
Varkensstraat 6, 2800 Mechelen

www.compostelagenootschap.be
info@compostelagenootschap.be

De erkenning van de Pelgrimstafel als immaterieel erfgoed door Erfgoed Vlaanderen.

Het Genootschap streeft ernaar om de 450 jaar oude traditie van de Pelgrimstafel te laten erkennen door Erfgoed Vlaanderen en op termijn als immaterieel UNESCO Werelderfgoed. Daartoe werd de werkgroep Erfgoed Sint-Julianus opgericht met als partners: Erfgoed Provincie Antwerpen, OCMW Antwerpen, Erfgoed MAS, Maagdenhuismuseum, Universiteit Antwerpen, Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur, Stedelijke Musea Antwerpen, Felixarchief, Centrum voor Stadsgeschiedenis, Monumentale Kerken Antwerpen, het Vlaams Compostelagenootschap en het Landelijk Expertisecentrum voor Cultuur van Alledag. Deze werkgroep komt op regelmatige tijdstippen bijeen. De conservatie van de bibliotheek met de overbrenging naar het Felixarchief en de inventarisatie van de waardevolle inboedel, die zal gedigitaliseerd worden, zijn reeds verwezenlijkt.

Bibliografie

Analecta Bollandiana, vol 63, pag. 145- 146, de Gaiffier, tijdschrift voor kritische hagiografie, uitgegeven door de Société des Bollandistes, Brussel 1892. De Nederlandse vertaling is: *Met de heiligen het jaar rond*, 4 delen, 1948-1949.

La Légende dorée, Jacques de Voragine (1225-1298) Flammarion 1967 Paris ISBN 20800701320

Antwerpen door de eeuwen heen, F. Prims, pag. 177-178, De Sikkel, MCMLI

Geschiedenis van Antwerpen, F. Prims: deel 2 pag 123 – 127, deel 3 *Onder hertog Jan den Tweede* (1294 -1312), pag 207 – 211, 1931 en deel 4, 2de boek, *de geestelijke orde* pag 123 – 127, 1933, Standaard Boekhandel, Brussel.

Pelgrimsreis naar Rome, E. Janssens, Pastoor van Lebbeke, pag 216, 1908 Drukkerij De Vliet Antwerpen.

Heiligen, 365 dagen kunst en geloof, Rosa Giorgi, Thoth, Roularta Books, 2010, ISBN 978 90 8679 361 7

Historische documenten van de vzw “St-Julianusgasthuis

Vlamingen en de Natie van Vlaanderen te Rome, Dr. J. Van Brabant, Tijdschrift Vlaamse Toeristenbond, Antwerpen 1975.

Rond de pelgrimstafel op Witte Donderdag in het Sint Julianusgasthuis te Antwerpen, F. Bresseleers, Tijdschrift Vlaamse Toeristenbond, 1966.

Niederländisches Kunstler Lexikon, Dr.A Van Wurzack, Amsterdam 1968.

Beknopte geschiedenis van het Sint- Julianus Gasthuis van Antwerpen tot aandenken van het Zesde Eeuwfeest der Stichting , E. Geudens, Drukkerij Dela Montagne, 1903.

St. Julianus gasthuis te Antwerpen, P.Visschers, Drukkerij Janssens-Kauwenberg, 1853

De Hofnar, P. Koedood, uitg. Heureka Weesp, ISBN 00 6262 381 6, 1982.

La Légende de Saint-Julien l'Hospitalier, G. Flaubert, Trois contes, 1877.

L'Hospital Dieu et Monseigneur Saint-Julyen à Boussoit-sur-Haine 1286 Henegouwen, E. Roland, uitg. Lecouvet 1948.

Het Sint-Julianusgasthuis, Bestuurlijk verslag over het dienstjaar 1926 der Commissie van Openbare Onderstand van Antwerpen, Philippen L. pag 162-168.

Het Sint-Julianusgasthuis, De Haes e.a., OCMW Antwerpen, uitg. Contintal Printing, 1998.

783 years “San Giulano dei Fiamminghi”, J.De Brabandere-B. De Groof-J. Ickx-H. Maertens 1996

1000 years San Giulano dei Fiamminghi, Archivum Historiae Pontificiae, Johan Ickx, 1996.

Vlaamse voetsporen in de eeuwige stad. Fiamminghi in Rome, Zeedijk e.a., uitg. Davidsfonds, ISBN 978 90 5826 466 4, 2007.

Geschiedenis van de geneeskunde in België, F.-A. Sondervorst, uitg. Elsevier Brussel, ISBN 90 10 04105 0, 1981.

Lepra in de Nederlanden (12de – 18de eeuw), M Forrier, W. De Keyser, M. Van Der Eycken e.a., Algemeen Rijksarchief, D/1989/0531114, 1989.

De medische renaissance van de twaalfde eeuw. Zoektocht naar kennis en vernieuwing in de ziekenzorg. J. Boelaert e.a. pag 47 – 75, Garant, ISBN 978 90 441 3191 8, 2014

D/2017/Koninklijke Sint-Julianusgasthuis, V.U. en ® : Koninklijke Sint-Julianusgasthuis

Bijgewerkt tot februari 2017.

Eindredactie: Jan Dockx

Verantwoordelijke uitgever:

Koninklijke Sint-Julianusgasthuis

Sint-Julianusgasthuis, Sint- Jansvliet 25,

2000 Antwerpen.

www.stjulianus.org

Bestuurders van het Sint-Julianusgasthuis

Coen	Christophe	Voorzitter
De Brouwer	René	Vice Voorzitter
Wirtz	Didier	Penningmeester
Kint	Christian	
Corbet	Jan	
Dockx	Jan	
Raemdonck	Adriaan	
Vermeylen	Erik	
Lauwers	Marc	
Motmans	Trudo	

Stoofstraat

*Allmas IT Solutions
Kambalastraat 7
2030 Antwerpen*

*Tel: +3 232 349 726
www.allmas-it.be*

De specialist voor al uw IT opdrachten

